

РЕЗЮМЕ

на трудовете на доц. дн Албена Кирилова Вачева

за участие в конкурс за заемане на академичната длъжност *професор* по 2.1 Филология (Българска литература (Съвременна българска литература), обявен в ДВ, бр. 42 от 12.05.2020

Монографии:

Социализмът: памет и разказ. Благоевград: УИ „Н. Рилски“, 2017, ISBN 978-954-00-0122-7

Работата представя резултатите от изследване, насочено към проучване на литературата за близкото минало. Във фокуса на внимание са начините, по които мемоаристиката и художествената проза от последните 25 години интерпретират живота на хората в епохата на социализма, кои са основните акценти, поставени в текстовете, как се оперира с проблеми, все още част от ежедневието ни. Разказът за близкото минало и неговото траене в настоящето обаче започна да се случва в последния четвърт век в мемоарната литература. За удобство на анализа, той може да бъде проследен въз основа на двете формирани в мемоаристиката основни сюжетни линии. Първата се формира от наративите на репресираните интелектуалци, описващи преживяванията си в арестите, лагерите и затворите на режима. Втората се изгражда от споменните текстове на писатели, опитващи се да покажат жестовите на несправедливост и дълбока обида от страна на властта към тях, независимо че самите те са част от функционирането на властта и имат висок социален статус. Двете големи сюжетни цялости обединяват в себе си текстове, полагащи се върху основите на различни по своя характер наративни стратегии, които на пръв поглед нямат пресечна точка помежду си. По този начин мемоарните текстове разказват миналото, полагайки се в непрекъсната спрегнатост към настоящето, оперирайки с конструктите на колективната памет и нейната етическа оценъчност. За да се експонира начинът, по който спомените формират различните стратегически линии на подобно съотнасяне, настоящият анализ се базира на около 50 мемоарни книги.

Наред с идейните и етическите отношения, важно място във втората част на работата заема опитът да се разгледат художествените и литературните достойнства на дискутираните произведения. Прочитът показва, че те не са равни помежду си в естетическо отношение; напротив, внимателният анализ отчита доста голяма амплитуда на отклонение в художественото майсторство на отделните автори. Разказът в част от романите е белязан с определена декларативност, резултат от целенасочено полаганите усилия от страна на пишещите да застанат фронтално срещу съществуващата идеологическа програма на отминалия режим. Те работят с нейните клишета, изнасят ги на преден план, пресрещат ги с ценностите на хуманизма и политическия плурализъм, за да покажат сивотата на ежедневието, силата на властта и липсите на алтернативи в тогавашното общество. Ярката идеологическа срещупоставеност в повечето случаи е за сметка на естетиката; методичното и последователно дистанциране от идеологията, за да се покажат вътрешните противоречия и фалшиви ценности на властта, насищат визионерски една част от романите. Тяхното включване в анализа е с цел представяне на определена тенденция в българската литература, която има своето място и роля за формирането на определени рецептивни представи.

Очеркът в модерната българска литература. Благоевград: УИ „Н. Рилски“, ISBN: 978-954-680-933-9

Очеркът в българската литература е жанр, който възниква още в епохата на Възраждането. Текстовете на Любен Каравелов и Христо Ботев са сред първите полемични произведения, които имат и естетически качества. Сатиричният тон, в който са издържани някои от тях, е похват, в който ясно личи авторовата реакция срещу определени лица и събития от българската действителност. Наред с това в техните очеркови текстове недвусмислено е заявена позиция, която изразява споделяните идеи за социален ред и културно преустройство. Очерците, които пишат Каравелов и Ботев, разкриват една линия в българската книжовност, която се продължава по-късно от Иван Вазов, Алеко Константинов, Михалаки Георгиев, Тодор Влайков, Стефан Бобчев и редица други автори. В периода до Втората световна война очеркът постепенно се оформя като жанр и става важна част от цялостното развитие на литературата в България. Характерна негова особеност от този период е неговата ясно изразена художественост. Идеите, които застъпва авторът, полемичният тон, в който са издържани част от очерците, кратката форма, която е задължителна предвид средата на разпространение, не превръщат българския очерк от този период в изцяло публицистичен жанр.

В периода след Втората световна война очеркът преживява нови трансформации в идейно-тематично и естетическо отношение. Промени настъпват и по отношение на композиционното му изграждане. Всичко това довежда до иновации в жанра като модерната тенденция за по-категоричното ориентиране на очерка в полето на публицистичните жанрове се запазва, доразвива и задълбочава. Очеркистите се фокусират все повече върху фактите от действителността, което в условията на социалистическата книжовност е свързано със стремеж към по-засиленото им реалистично представяне. За това спомага цялостната ориентация на общолитературния развой и неговата ускорена идеологизация в периода след 1944 година. Въвеждането на нов художествен изобразителен метод – този на социалистическия реализъм, като единствено легитимен за социалистическата литература, променя изцяло отношението на литературата към фикционалното, като наред с това налага нови естетически изисквания, основани на партийната идеологическа програма. Народността, партийността и класовостта в изкуството, които са сред основните принципи на социалистическия реализъм, налагат траен отпечатък върху модерната българска литература.

Студии:

Конструирайки миналото: българската мемоаристика от постсоциалистическия период. // Език и литература, бр. 3-4, 2016: 17-42. ISSN: 0324-1270

Анализът на мемоарите откроява един ключов в методологическо отношение въпрос, свързан с това кои спомени могат да бъдат обект на изучаване от страна на литературната историография. Възможно ли е да се претендира за по-голяма художественост в част от мемоарната литература за сметка на друга, което да се инструментализира в усилия за нейното присъствие в университетски курсове и програми по литература? И как да се гарантира достоверността на този тип текстове (по правило емикални, разказващи отвътре и с неизбежна ангажираност), което да прави споменните текстове ценен източник за литературната архивистика?

Тези въпроси подлежат на задълбочен научен дебат, но за оперативните и аналитичните нужди на настоящия текст те са решени въз основа на разбирането, че спомените на писатели, учени,

творци и – в най-широк смисъл – интелектуалци, са само една част от възможните прочити на миналото. Те безспорно са важни свидетелства за механизмите на изграждане и функциониране на литературното поле, но от сведенията, съдържащи се в тях се вижда, че самите писатели, литературни критици и историци са били в много тясна връзка с механизмите на политическата власт (не само заради пряката връзка на литературата с идеологията, налагана в партийната догматика).

Колебанията на жанра: Очеркът в българската литература от края на XIX в. // LiterNet, бр. 1, 2015. ISSN: 1312-2282.

Характерна особеност на очерковото писане от началото на XX в. е неговата ясно изразена художественост. Медийната среда, в която се разпространяват очерковите текстове спомага рецепцията на литературни по своя характер произведения и става помощно средство за формиране и повишаване на художествения вкус на четящата аудитория.

Наред с отражението на факти от социалната действителност и иронизиране на нравите на епохата важно място заема и очеркът, в който се отразяват пътни бележки на авторите. Плътното описание на природата с включване на разгърнати природни картини е важна особеност на този тип текстове. Те са едни от първите произведения, които въвеждат природата като обект на естетизиране в българската литература. Възможността, която предлага очеркът като жанр, позволява на автора да се фокусира върху факт от действителността. Скиците от пътуванията стават част от формирането на цялостно отношение към природата, която градският човек от края на XIX и началото на XX век започва да възприема като ценност. Вестниците и самостоятелните листове, издавани от отделни туристически дружества в страната в десетилетията между двете световни войни разгръщат цялостна патриотична платформа, в която намират място на „българската земя“ и я полагат като средоточие в идеологическата програма на родното.

Литературен жанр и социални идеологии: Очеркът по времето на социализма. // Литературна мисъл, №1, 2014: 77-104. ISSN: 0324-0495

Очеркът е форма, която представя оперативната реакция на журналистите и писателите и актуалните събития. По своя генезис и жанрова определеност той е ориентиран към социалните събития в тяхната актуалност. Кратката форма спомага авторовата оперативност, а средствата за масова информация осигуряват бърз достъп на идеите, заложили в него, до широка читателска аудитория.

До 1947 година, когато съществува опозиционна преса в България, очеркът е жанр, който представя идеи на политически противници. Текстовете на Трифон Кунев са наситени с ирония към случващото се в страната и представляват открита критика срещу установяващия се режим. Наред с това авторът се изявява и като аналитичен полемист, който се опитва да представи определена политическа гледна точка към събитията от съвременността. След този кратък тригодишен период нещата се променят и очерковите текстове се превръщат във важен инструмент за осъществяване на откровена и неприкрита партийна пропаганда. Това засилено идеологическо присъствие намалява художествения елемент в очерка. Той бързо се схематизира и се свежда до клиширани схеми, които изграждат сюжета.

Масовизирането на този тип писане довежда до изграждане на схематизирани сюжети, употреба на едни и същи клиширани тропи и езикови изрази, които лишават текстовете от художественост. Стремешът е не създаване на текст с определени естетически стойности, а прокарване на партийна пропаганда в литературна форма.

Статии:

Романите за близкото минало и интимните пространства на битието: мълчанието като съпротива. // Езиков свят, 2018: 109-115. ISSN: 1312-0484

Романите, които се опитват да направят реконструкция на близкото минало, споделят различни изобразителни стратегии. Различни са и техните естетически достижения, предвид лесната възможност да се изпадне в тенденциозност при конструирането на образите и пресрещането на идеологията от близкото минало. Ако може да се обобщи, това, което прави впечатление в един предварителен план, е фактът, че те се полагат като срещуположни на големия исторически и идеологически наратив, определящ характера на по-голямата част от художествената литература през епохата на социализма. И това се случва, независимо от факта, че гледната им точка съзнателно се удържа в полето на частното, интимното и близкото, отстоявайки правото на индивидуално пространство и лична свобода. От друга страна обаче съществува една цялостна и стройно организирана система, която се опитва да проникне именно в пространствата на личния живот, за да следи и контролира хората във всички сфери на живота им. Колизията в романовите текстове усилва тоновете, придава им особена острота и стереофоничност, като по този начин разкрива вътрешните логики на тоталитарното управление. Самата тя е получена от сблъсък на частното с постулатите на идеологията и – най-вече – с механизмите, съществуващи, за да я охраняват в нейното всеобемащо и непоклатимо единство.

Първата Мис България: Променящият се образ на жената и модерната масова култура // Балканистичен форум, N1, 2017: 164-174. (Съавтор/и: Николай Папучиев) ISSN: 1310-3970

Сатирата на Райко Алексиев и неканоничната страна на „високите идеали“ на модерната нация. // Литературата: Образи и контексти. Сборник, посветен на 60-годишнината от проф. Цв. Ракъовски. В. Търново, Фабер, 2019, 321-333. ISBN: 978-619-00-1066-1

Статията е фокусирана върху очеркът, озаглавен „Пътни бележки (Принос към родната география)“ на един от най-известните български хумористи между две световни войни Райко Алексиев. Общата тема в текста на Райко Алексиев, съставен от 8 картини, е планината Родопи - емблематичният природен образ на българската междувоенна екзотика. Трудният живот на хората, които живеят там, суровата икономическа ситуация, липсата на медицински грижи, корупцията, бюрокрацията и възгледите за живот, пълен със суеверия, са изправени пред високите идеали на съвременната нация. Критичното внимание в статията е върху хумора и сатирата на Алексиев, тяхното присъствие във вестниците и ролята на сатиризацията за разкриване на абстрактния характер на социалните идеологии.

Сексът и властта: поглед към 1968-а и отвъд нея. // Жените в българската литература и култура. С: УИ „Св. Кл. Охридски“ 2018: 71-79. ISBN: 978-954-07-4363-9.

Статията представя анализ на интимните отношения в епохата на социализма и ценностния универсум, в който те са интерпретирани в литературните произведения. Основно вниманието е съсредоточено върху романите на Милена Фучеджиева „Сексът и комунизмът“ и на Димитър Шумналиев „Соцроман“ – и двата публикувани след 1989 г. и посветени изцяло на близкото минало. Нормите на патриархалния морал и тяхното съхраняване и строго охраняване от комунистическата идеология в периода 1944-1989 г. са разгледани през съдбите на няколко от героите. Тялото като социален конструкт е в центъра на анализа, разкриващ болката и травмата, които са резултат от колективната принудата над индивидуалните желания.

Музеификация на близкото минало: носталгиите и дефицитите на паметта. // Свят и смисъл. Сборник в чест на проф. Валери Стефанов. С.: СУ „Св. Климент Охридски“, 2018: 340-352. (Съавтор/и: Николай Папучиев), ISBN: 978-954-07-4437-7

В статията се обсъждат резултатите от научните изследвания на частни колекции, представящи артефактите от социалистическото минало в България. Езикът на вещите е във фокуса на анализа, опитващ се да разкрие пресечните точки между частното и публичното пространство през изследвания период. Колекциите се разглеждат в широкия контекст на съвременния живот като символично място на посткомунистическата носталгия, което е характерно за различни групи хора в съвременното българско общество. Липсата на голям исторически разказ за миналото все още не позволява процесът на музеификация да бъде завършен и това е причината, поради която изложбите се трансформират в своеобразно поле на символични борби, градивни елементи на колективната памет.

Мигриращият човек в мемоарите на писателите емигранти. Причини за бягството. // Литературата: Удоволствия и предизвикателства. Сборник в чест на М. Кирова. С.: СУ „Св. Климент Охридски“, 2018: 579-588. ISBN: 978-954-07-4573-2

Статията е фокусирана върху мемоари на български интелектуалци, принудени да напуснат страната по време на комунистическия режим в България между 1944-1989. Книгите съдържат много важни и интересни разкази за съпротивата на различни хора, притиснати от репресивната машина на властта. Разказите са художествени интерпретации на документалното наследство на комунистическите тайни служби, което ги прави много достъпни за читателната аудитория в днешно време. Анализът на тези мемоари разкрива част от инструментите на тайните служби, използвани за наблюдение на ежедневието на всички граждани на Народна република България. Съпротивата, изразена чрез отдалечаване от обществения живот в НРБ, а след това като действително напускане на страната, е един от ключовите въпроси в статията.

Women and the Emancipative Projects of Bulgarian Modernity. // Poznanskie studia Slawistyczne, № 11, 113-125. ISSN (Print) 2084-3011 ISSN (Online) 2450-2731

Основният фокус в настоящото изследване е поставен върху мястото на периодиката в еманципаторските процеси на съвременното българско общество. От социална и политическа

гледна точка женските ценности, права и задължения стават обект на множество дебати в България в края на 19 и първата половина на 20 в. Женските списания и вестници активно участват в тези дебати. Именно тяхното място е във фокуса на проучването в настоящата статия.

Жените и еманципаторските проекти на българската модерност. // Филологическият проект – кризи и перспективи. В. Търново: Фабер, 2016: 100-109. ISBN: 978-619-00-0463-9

Основният фокус в настоящото изследване е поставен върху мястото на периодиката в еманципаторските процеси на съвременното българско общество. Анализират се детайлно онези материали в периодиката – списания и вестници, които се опитват да създадат женска идентичност и да я представят като равноценна на социалната роля на мъжете в променящото се общество.

Любов и социални норми. // Литературата, №16, 2016: 237-251. ISSN: 1313-1451

Статията е посветена на социалните роли на жената в променящото се българско общество в началото на XX в. В своята самостоятелност модерната жена е представена в литературата като едновременно привличаща и опасна, модел за подражание и отрицание. В образа на жената с професия се осъществява една своеобразна стереотипна трансгресия, при която сексуалността се вдвоява със социалното. Този проблем намира широка творческа интерпретация в произведенията, писани от жени между двете световни войни. Актрисата и слугинята са жени, които силно привличат семейните мъже; за разлика от проститутката, която регламентирано продава любов, жената с професия е част от социалните актьори в мъжкия свят, но афишира различна полова принадлежност. Как всичко това присъства в текстовете, писани от жени, е сред основните проблемни полета на изследването.

Любовта на отхвърлените като престъпление. // Култура, идентичности, съмнения. Сборник в чест на проф. дфн Николай Аретов. С.: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2016: 9-17. ISBN: 978-954-322-870-6

Статията разглежда сложните трансформации на любовта в модерна България и правото на жената да обича. Анализът е върху редица художествени произведения, чиито автори са жени, и начините, по които те третират проблемът за правото на жената на избор – на партньор, съпруг, любовник. Границата между социално приетото и недопустимото, между тайното и явното много често всъщност е и линията, която маргинализира жената, отделя й място в периферните полета на обществото, заклеява я като морална грешница и престъпница.

Образът на Македония в очерците от 40-те години на XX век. // Движение и пространство в славянските езици, литератури и култури. Сборник с доклади от Дванадесетите международни славистични четения. С.: УИ „Св. Климент Охридски“ 2015: 137-144, ISBN: 978-954-07-4046-1

Статията се фокусира върху механизмите, по които очеркът в първата половина на XX в. участва в създаването и разпространяването на популярни образи, превръщащи се в част от една по-широка социална митология. Основният акцент е поставен върху образа на Македония и как с

помощта на публикуваните в пресата очеркови материали се изгражда представата за изгубената част от родината.

Очеркът и митологемите на социалистическия реализъм. // Езиков свят, бр. 1, 2014: 68-73, ISSN: 1312-0484

Статията е фокусирана върху проблема за съвременния очерк и присъствието му в българската литература в периода след света Втората война. Основният акцент в анализа е поставен върху комунистическата идеология и нейното влияние върху литературата. От особен интерес е въпросът как литературните текстове участват в процесите на създаване на социална митология, тясно обвързана с идеологиите на властта. Очеркът в този период се разглежда като един от основни жанрове, с висока идейна интензивност и наситеност. Това е основната причина, която мотивира широкото използване на жанра в масовите издания и в специализираните литературни списания и вестници.

Женският салон и контекстите на националната литературна памет. // Езици на паметта в литературния текст. В. Търново: Фабер, 2014: 174-182. ISBN: 978-619-00-0111-9

Статията се фокусира върху ролята на Клуба на българските писателки в периода на краткото му съществуване между двете световни войни. Вниманието е насочено към усилията на тази неформална организация да популяризира женската литература и изобщо ролята на жената в обществото. Дейностите, с които се ангажират неговите членки, се проучват в контекста на асиметричните властови дистрибуции в отношенията между мъжете и жените.

Александър Македонски на Яна Язова – между Клио и Психея. // И пак напред сама аз тръгвам. Сборник с научни изследвания. С.: ИЦ „Боян Пенев“, 2013: 67-81, ISBN: 978-954-8712-86-6

Изследването е посветено на романа на Яна Язова „Александър Македонски“. Той е единственият български роман, писан от жена в периода до 1944 г., който разглежда исторически сюжет, свързан със световната, а не с националната история. Акцентът в работата е поставен върху начина на изграждането на образа на главния герой, неговата роля в античността и – което е сред значимите постижения на авторката – разгръщането на психологическите мотивации в активността на хората. Митологичното време между Клио и Психея е наситено не толкова с богове, а с психологизъм, време, в което Александър Македонски, разширявайки границите на страната си, е в процес на непрекъснато търсене на себе си, на вътрешното си Аз.

SUMMARY

Of Albena Vacheva's researches, deposited for participation in the competition for obtaining the scientific position *Professor*

Among Albena Vacheva's most significant contributions in the sphere of research has been her work on the tools of literary historiography and its themes. Most notable in this respect is her monograph "Sotsializmat: pamet i razkaz" [Socialism: Memory and Narrative] (South-West University "Neofit Rilski", 2017, ISBN: 978-954-00-0122-7). "Sotsializmat: pamet i razkaz" is one of the first attempts made in Bulgarian literary studies to gather in one place, on the one hand, fictional prose texts, on the other, memoir texts, written after 1989 but thematising the recent past, and to analyse them with regard to their thematic references. The first part of the research studies the internal strategies employed by authors in the construction of memoir texts. In this context, what emerges as significant with regard to literature is the *biography – social context* relation, which is analysed as a key component of self-articulation and the evaluation of the recent past. Another one of the work's contributions is found in the use of tools of analysis with which techniques of interpretation have been shaped, distanced from the leading ideologies of the time prior to and after 1989.

A contribution to the field of literary theory has been made with the research on the essay genre in Bulgarian literature. The outcome of this research is the publication titled "Ocherkat v modernata balgarska literature" [The Essay in Bulgarian Modern Literature] (South-West University "Neofit Rilski", 2014). Added to this work are four other publications – the study titled "*Literaturen zhanr i sotsialni ideologii: Ocherkat po vremeto na sotsializma*" [Literary Genre and Social Ideologies: the Essay in the Times of Socialism]//Literaturna misal, №1, 2014: 77-104. ISSN: 0324-0495 and the articles "*Obrazat na Makedoniya v ochertsite ot 40-te godini na XX vek.*" [The Representation of Macedonia in the Essays of the 1940s]//Dvizhenie i prostranstvo v slavyanskite ezitsi, literature i kulturi. Sbornik s dokladi ot Dvanadesetite mezhdunarodni slavistichni cheteniya [Movement and Space in Slavic languages, Literatures and Cultures]. Proceedings from the 12th International Readings in Slavistics. Sofia: St. "Kliment Ohridski" UP, 2015: 137-144, ISBN: 978-954-07-4046-1, "*Kolebaniyata na zhanra: Ocherkat v balgarskata literature ot kraya na XIXv.*" [The Genre's Uncertainty: the Essay in Bulgarian Literature of the End of the XIX Century]// LiterNet, n. 1, 2015. ISSN: 1312-2282 and "The Essay and the Mythologemes of Socialist Realism"// Orbis Linguarum, n. 1, 2014: 68-73, ISSN: 1312-0484.

The book "The Essay in Contemporary Bulgarian Literature" has earned a place among the significant studies of a genre "liminal" for Bulgarian literature – the essay. Having appeared as a result of the increasingly important role played by journalism, it has nevertheless received little critical attention with regard to its relevance to genre transformation. Modern literature – under the influence of the press and the means of mass communication – developed the essay as a way of reaching out to a larger and ever expanding readership. This perspective, although not wholly new, can be pointed out as one of the important contributions of the research, as far as it foregrounds the issues of genre in contemporary literary studies. The changes that took place in the course of literature's development facilitated the "emancipation" of the essay from literature and its more pronounced identification as a journalistic genre. At the same time, however, it is a genre in which authors distinguished for the high aesthetic values they have brought to Bulgarian literature have also tried their pen. On this ground, the exploration of the spheres in which "high" and "popular" literature crossed their paths; of the points at which tensions and mutual complementarity occurred, can be identified as another of the research contributions. Regarded from this perspective, the work asserts itself as part of the

critical readings of the literary heritage and literature's canon-forming principles, but it does so through engaging with a rarely approached research issue – that of genre.

Several articles by Albena Vacheva's mark her contributions to the field of gender studies. *Women and the Emancipative Projects of Bulgarian Modernity*. // Poznanskie studia Slawistyczne, 2016, № 11, 113-125. ISSN (Print) 2084-3011 ISSN (Online) 2450-2731, *Zhenite I emnatsipatorskite proekti na balgarskata modernost*. // Filologicheskiyat proekt – krizi i perspektivi [The Philology Project – Crises and Perspectives]. V. Tarnovo: Faber, 2016: 100-109. ISBN: 978-619-00-0463-9, *Lyubov i sotsialni normi* [Love and Social Norms]. // Literaturata, №16, 2016: 237-251. ISSN: 1313-1451, *Lyubovta na othvarlenite kato prestaplenie* [The Love of the Rejected as Crime] // Kultura, identichnosti, samnenia. Sbornik v chest na prof. dfn. Nikolay Aretov [Culture, identities, uncertainties. Collected papers in honour of Prof. Nikolai Aretov, Dr. Habil]. Sofia "Prof. Marin Drinov" Academic Publishing House, 2016: 9-17. ISBN: 978-954-322-870-6 and *Zhenskiyat salon i kontekstite na natsionalnata literaturna pamet* [The Women's Salon and the Contexts of the National Literary Memory]. // Ezitsi na pametta v literaturniya text [Languages of Memory in the Literary Text]. V. Tarnovo: Faber, 2014: 174-182. ISBN: 978-619-00-0111-9.

The articles listed testify to their author's ongoing research interest in the literature written by women and the issues arising from the fact of female authorship. One result of this has been the analysis of the efforts made toward mapping all the aspects of the work – civic, political, and artistic - done by women writers, not only in their role as artists but as social activists too. The emphasis placed on their attempts, during the 1930s and the 1940s, to shape their own literary tradition is another one of the work's contributions to the field. The articles presents the results of a research, concentrated on the mechanisms of the arising modern mass culture in Bulgaria. The main accent is put on the newspapers reflecting in a different way the problem of the place of the women in the modern society. The ideas about women's beauty and aesthetic are studied in the context of the ideologies of the modern nationalism. The modern market instruments, advertisements and the impact of mass media are discussed as key factors, forming mass imaginations about the woman's body in the spaces of modern publicity.